

„Nagy utazás...”

KULTÚRÁK HATÁRÁN

Településtörténeti kutatások a Szévíz és Principális völgyében

"Nagy utazás..."

KULTÚRÁK HATÁRÁN

Településtörténeti kutatások a Szévíz és Principális völgyében

Időszaki régészeti kiállítás a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban

1994. június 10-augusztus 21.

Az ásatásolat vezették, a kiállítást rendezték és a katalógust írták:

BÁNFFY ESZTER
BONDÁR MÁRIA
HORVÁTH LÁSZLÓ
KVASSAY JUDIT
REDŐ FERENC
SZŐKE BÉLA MIKLÓS
VÁNDOR LÁSZLÓ

Fotó:
KÁDAS TIBOR

Szerkesztő:
VÁNDOR LÁSZLÓ
SZŐKE BÉLA MIKLÓS

Technikai szerkesztő:
FRANKOVICS TIBOR

Kiadja: a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága.
Zalaegerszeg 1994. Felelős kiadó: Vándor László

Címlapon: Kocsimodell és miniatűr állatszobrocskák a korai bronzkorból (lelőhely: Börzönce - Temetői dűlő)

Hátsó borítón: Késő középkori lovagalakos kályhacsempe (lelőhely: Hahót - Telek-szeg)

Java rézkor

Zalaszentbalázs - Pusztatető

A korai Lengyeli-kultúra gödrétől mintegy 150 m-re a már java rézkori Balaton-Lasinja-kultúra telepobjektumait tártuk fel. A több, méhkas alakú hulladék-gödör mellett nem találtunk háznyomot, s ez megfelel a kultúra nagyszámú ideiglenes telepéről alkotott mai képünknek. Korábban a Balaton-Lasinja-kultúrát egy délről bevándorolt népcsoport hagyatékának tartották, többek között a kerámiájában fellelhető közép-balkáni jellegzetességek miatt. Ma ezt a kérdést árnyaltabbá teszi, hogy e déli jegyek (pl. a kiöntőcsöves tálak, fekete, polírozott, grafitos áru, bikónikus csuprok, tojás alakú fazekak) már a Lengyeli-kultúra legfiatalabb szakaszában is megjelennek, másrészt igen sok jellegzetes lengyeli forma öröklődik tovább a java rézkorba. Ha beszélhetünk is tehát egy kisebb déli népcsoport megjelenéséről (de valószínűbb, hogy pusztán kulturális hatásról lehet szó), az még a Lengyeli-kultúra végső szakaszában megjelent. A Balaton-Lasinja-kultúra egyéb, újnak számító jellegzetességeit pedig a már egyértelműen rézkorra jellemző életmód számlájára írhatjuk. *(Térkép 43. sz.)*

Késő rézkor

Hahót - Szartóri I-II.

Hahót határában, egy lankás észak-déli domb oldalában ugyancsak a Balaton-Lasinja-kultúra telep-gödreit tártuk fel. Néhány száz méterre a Balaton-Lasinja-leptől pedig a késő rézkor teljes időszakát kitöltő, földrajzilag is hatalmas kiterjedésű Badeni-kultúra települését találtuk meg. A telep több nagyméretű hulladék-gödörből állt, ezek mindegyike igen gazdag kerámia-

leletanyagot tartalmazott. Emellett egy épület alapjait is feltártuk, ami azért is jelentős lelet, mert a Badeni-kultúrában eddig igen kevés házat találtak, vagyis a telep-gödrökhöz (és a temetkezésekhez) viszonyítva ritkaságnak számít. A hahóti épület nem feltétlenül lakóház volt, csűr vagy más gazdasági épület is lehetett. Padlósíntjét égett áglenyomatos paticsokkal borított cseréphalom fedte, alatta hatalmas, amorf cölöpgödrök jeleztek az épület szerkezetét. *(Térkép 74-75. sz.)*

Korai bronzkor

Börzönce - Temetői dűlő

A festői környezetben található lelőhely a Kürtőspatak keleti partján emelkedő domb déli lejtőjén helyezkedik el. A dombot egy mélyút vágja ketté, amely a lelőhely több települési objektumát is megsértette.

A kora bronzkori gödrök többségét - miután eredeti funkcióját elvesztette, pl. már nem tárolásra használták, kimerült, mint agyaggyerő hely, stb. - szeméttel töltötték be. A gödrök kisebb része kevés leletet megőrző munkagödör volt. Ezek alja és oldala viszonylag sekély, gyakran méhkas alakú, általában 1,5 méter átmérőjű. A kora bronzkori gödrök a frissen nyesett földben sötét színű, zsiros-fekete folt formájában jelentkezték, betöltésük többretegű, leginkább egy "dobostortára" emlékeztetett.

A gödrökből előkerült leletanyag rendkívül gazdag. Több mint hatvan edényt sikerült épségben megtalálni vagy rekonstruálni. Az edényeken kívül ritkaságszámba menő tárgyakban is bővelkedett a lelőhely: állatszobrocskák, agyagból készített kocsi, női idol, fémöntésnél használt öntőminta, agyagmécses került elő.

A kerámiaanyagot gazdag formavilág jellemzi: egy- és kétfülű fazék, nagyméretű tárolóedény, bögre, korsó, kancsó, különböző formájú tál, hosszúkás hengeres pa-

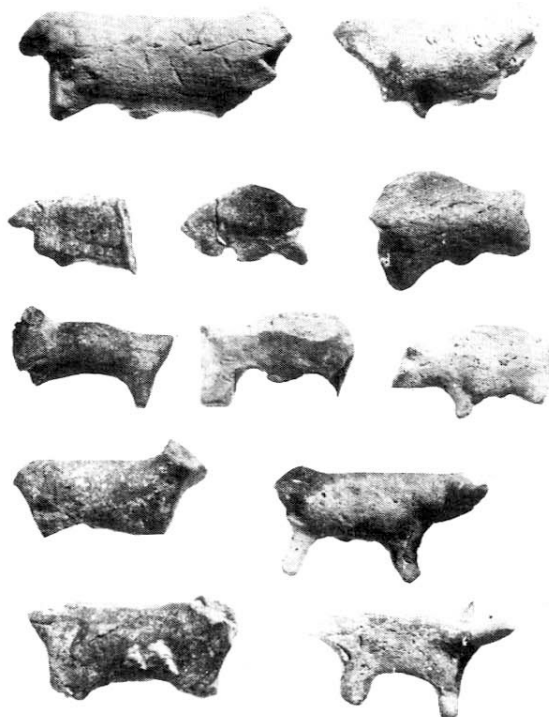
lack, nagyméretű kétfülü amfora. Az edények jellemző készítmény technológiája, hogy az agyagot homokkal és kisebb-nagyobb darabkáira összetört kavicsokkal soványították. A lelőhelyen nagy számban találtunk különböző folyami kavicsokat és összetörésükre használt nagyobb köveket. A durva és ún. finom kerámia között nincs éles különbség anyag és kidolgozás szempontjából. A tálnál, fazekaknál és nagyméretű tálalóedényeknél egyaránt megfigyelhető, hogy felső részük valószínűleg simított, alsó részük durvított felületképzésű.

Előkerült egy csaknem ép kis mécses, amelynek kiszélesedő peremén egymás mellett két-két átfúrt lyuk van, a felfüggesztés céljára.

Különleges leletek a miniatűr állatszobrocskák (2. kép), melyek vaddisznót, bikát, juhot ábrázolnak. Kidolgozásuk elég egyszerű, a részletes ábrázolás nem volt fontos. Jellemző, hogy az állatok lábát nem külön-külön illesztették hozzá a testükhöz, hanem egy-egy "tömbből" lapították a mellső és hátsó lábakat. Kis agyagdarabkákból formálták meg a fő jellemzőket (pl. a vaddisznó jellegzetes sörtejét, a bika szarvát, stb.), a hím állatok nemét hangsúlyosan ábrázolták.

Ritka darab az az agyag öntőminta, amely valamilyen tüfajta öntésére szolgálhatott. Azért is fontos lelet ez, mert az öntéshez használatos formákat sokkal időtállóbb anyagból, pl. kőből készítették, agyag öntőmintát nagyon keveset ismerünk.

A kocsimodell elnagyolt kidolgozású darab: az ún. kocsiszekrény alsó része maradt meg a tengelyek helyével. Hossza 5,4 cm, szélessége 3,9, illetve 3,2 cm, a töredék magassága 1,6 cm. Két rövidebb oldala alatt a tengelyek helyét hosszanti átfúrás jelzi. A kocsiszekrény alja aszimmetrikus, bár a tengelyek helye azonos magasságban van. Hiányzik a kocsihúzó rúd jelzése. A megmaradt töredék egyik hosszanti és egyik rövidebb oldalán egy nem folyamatosan bekarcolt vonal van. A kis kocsimodell különösebb összefüggés nélkül került

2. kép: Miniatűr állatszobrocskák

elő a gödör aljáról. Ugyanebben az objektumban találtunk három kocsikerék-töredéket. Közülük az egyik arányai alapján akár a kocsimodell eredeti kereke is lehetett, így a rekonstrukciónál fel is használtuk. Kocsi"szobrunk" egyszerű kivitelű, díszítetlen megformálása faszekér előképét tetelezi fel, amely a tengellyel együtt forgó tömör fakerekeivel a nehéz szekerek kategóriájába sorolható. A kereknek a tengelyhez való

rögzítésére azok középrészének kúpszerű kiképzése utal. A kocsimaradványon nem található semmilyen jelzés, amely a vontatás módjára engedne következtetni. Feltehetően szarvasmarha húzta az eredeti szekeret, ahogy ez a nehéz szekerek kategóriájában általános volt. Bár mozgása a kerékkel együtt forgó tengely miatt nehézkes lehetett, fordulásához sok hely kellett, mégis megkönnyítette használóinak mindennapi életét a közlekedésben és a szállításban egyaránt. Kora bronzkori kocsimodellünk azért is jelentős darab, mert a késő rézkori példányok és a középső bronzkorból ismert darabok között pillanatnyilag a börcőncei modell jelenti az eddig hiányzó láncszemet. Megléte bizonyítja, hogy a kocsi a korai bronzkorban sem volt ismeretlen.

A Börcőncén előkerült női idol magassága 7 cm, feje háromszögre emlékeztető, kissé hátracsapott. A fej hátoldalán a kontyot vagy kendőt jelezhetette készítője. Arca elnagyolt, orrának mérete szembetűnő. A szemeket alig jelzi egy-egy karcolás, mintha álarcot vagy fátylat viselt volna. Hosszú, földig érő ruhát hordott. Női mivoltát egyértelműen jelzi a mellék ábrázolása, széttárt karjait két, leginkább bütyökre emlékeztető agyagdarabka jelképezi. A szobrocska anyaga tökéletesen megegyezik az edények kavicssal, kvarcittal soványított anyagával. Jellegzetes hátracsapott feje, kidolgozása déli (Balkán, Anatólia) kapcsolatokra utal.

A bemutatott gazdag leletanyag az egész korszak kutatásában nagyon jelentős. Szerteágazó kapcsolatai mutatják, hogy a 2. évezred elején is mozgalmas élet volt ezen a vidéken. (Térkép 44. sz.)

Késő bronzkor

Gelsesziget - Homoksziget "A"

Az i.e. 13. században északnyugatról a halomsíros kultúra népének támadása elérte a Dunántúlt és fokoza-

tosan elfoglalta a Kárpát-medence nagy részét. A kultúra vezető rétegének jellegzetes temetkezési szokásáról elnevezett műveltség egyik legjelentősebb lelőhelyét Gelseszigeten találtuk meg. A Principális egykori árterében lévő hosszú homokszigeten 1989-90-ben végzett feltáráskor egy nagyméretű (20 x 10 cm) ház alapjait találtuk meg. A lekerekített sarkú, nagyjából téglalap alakú épület bejárata a délnyugati sarokban helyezkedett el. A kissé földbe mélyített ház padlószintje az akkori felszíntől mintegy 50-60 cm-re volt. Az épület szélein szépen sorakozó cölöplyukak közül kettőben megmaradt a kihegyezett aljú cölöp vége a vizenyős talaj miatt. A ház egyosztagú volt és betöltéséből több mázsa leletanyag került felszínre.

A rengeteg edénytöredékből több mint fél-száz edényt sikerült összeállítani (3. kép), de találtunk miniatűr edénykéket is.

3. kép: Korsó